

Xem xét quan điểm của A.Toynbee về con đường giải quyết các nhiệm vụ cơ bản của lịch sử loài người

ThS. BÙI XUÂN HOÁ

Học viện Tài chính; Email: buixuanhoa@hvtc.edu.vn

Tóm tắt: Một trong những vấn đề quan trọng hàng đầu của triết học lịch sử là chỉ ra con đường vận động tiếp theo của lịch sử, tương lai của lịch sử. Giải quyết vấn đề này, triết học lịch sử đặt ra các nhiệm vụ cơ bản của loài người đương thời và vạch ra phương thức giải quyết chúng. Triết học lịch sử của nhà triết học nổi tiếng A.Toynbee người Anh đã đem lại một quan niệm độc đáo về chính vấn đề này, có ảnh hưởng sâu rộng đến ý thức xã hội phương Tây nói chung và ý thức triết học lịch sử phương Tây nói riêng. Tìm hiểu và đánh giá quan niệm này có ý nghĩa khoa học và thực tiễn quan trọng.

Từ khóa: lịch sử, lịch sử toàn cầu, văn hóa tinh thần, tôn giáo, hài hòa xã hội.

1. Đặt vấn đề

Lý thuyết của A.Toynbee về phát triển lịch sử loài người căn cứ trên cách tiếp cận văn minh. Với ông, vận động lịch sử của loài người chính là tương tác giữa các nền văn minh giữa các khu vực. Tiến trình lịch sử sẽ đưa loài người đến một xã hội hài hòa thống nhất, hay nói theo ngôn ngữ hiện nay, loài người sẽ trải qua quá trình toàn cầu hóa. Trong tiến trình này, vốn cấu thành một chỉnh thể thống nhất trong đa dạng và mâu thuẫn nội tại giữa các nền văn minh, các dân tộc, các quốc gia tất nhiên sẽ đối mặt với những vấn đề động chạm đến không chỉ số phận của chúng, mà còn đến cả sự sinh tồn của loài người. Lý thuyết A.Toynbee vạch ra hàng loạt vấn đề sống còn của loài người hiện đại và chỉ ra con đường giải quyết chúng từ góc độ nghiên cứu của ông Thực hiện chính sách tích cực hội nhập và tham gia vào toàn cầu hóa, chúng ta tất nhiên cũng không tránh khỏi đối diện với những vấn đề này. Do vậy, tìm hiểu chúng nhờ nghiên cứu và phê phán quan niệm của A.Toynbee có giá trị gợi mở quan trọng.

2. Nội dung

A.Toynbee dành phần kết thúc của công trình nghiên cứu đồ sộ (gồm 12 tập) *“Nghiên cứu về lịch sử”* không những để tổng kết các nội dung của quan điểm triết học lịch sử của ông, mà còn để xem xét vấn đề về con đường giải quyết những nhiệm vụ lịch sử toàn cầu cơ bản của loài người và qua đó cũng đề cập đến tất cả những vấn đề then chốt của tiến bộ xã hội: chinh phục các lực lượng tự nhiên, đạt tới hài hòa xã hội, thủ tiêu chiến tranh và xác lập nền hòa bình bền vững trên Trái

Đất, cuối cùng, đạt tới thống nhất tinh thần của loài người và hạnh phúc của mỗi người và của tất cả mọi người. Nói cách khác, ông đặt ra và giải quyết vấn đề về mục đích vận động lịch sử của loài người và con đường đạt tới mục đích ấy như một trong các nội dung cơ bản của triết học lịch sử tự thân nó.

Trong tác phẩm *“Nghiên cứu về lịch sử”*, A.Toynbee mặc dù ít quan tâm đến nhiệm vụ chinh phục các lực lượng tự nhiên và tạo ra cơ sở vật chất cho cuộc sống sung túc của mọi người, song điều này lại hoàn toàn dễ hiểu, bởi theo quan niệm của A.Toynbee, nhiệm vụ này chỉ là nhiệm vụ thứ yếu và thứ sinh so với tiến hóa tinh thần và tôn giáo của loài người. Tuy nhiên, logic khách quan của phát triển lịch sử đòi hỏi tiến bộ xã hội vẫn phải có cơ sở của mình là việc chinh phục ngày càng nhiều hơn các lực lượng tự nhiên và con người. Nói cách khác, đây là nhiệm vụ xây dựng và phát triển cơ sở vật chất - kỹ thuật của xã hội. Chính nó cho phép tạo ra cuộc sống sung túc của mọi người, làm gia tăng thời gian rỗi như điều kiện cho phát triển toàn diện của con người, chuyển hóa lao động của mọi người thành hưởng thụ tinh thần, sáng tạo⁽¹⁾.

Trong tác phẩm *“Nghiên cứu về lịch sử”*, khi xem xét vấn đề thủ tiêu các đối kháng xã hội và con đường đạt tới hài hòa xã hội, cũng như công bằng xã hội, A.Toynbee cho rằng sự vắng mặt quyền tự do sẽ thủ tiêu cội nguồn của động cơ sản xuất và sáng tạo, thậm chí còn có hệ quả tất yếu là tình trạng trì trệ sản xuất và sáng tạo, tình trạng khan hiếm sản phẩm tiêu dùng và rốt cuộc là tình cảnh bần cùng hóa phổ biến.

A. Toynbee cố gắng phác họa con đường giải quyết tích cực vấn đề đạt tới hài hòa xã hội. Trước hết cần lưu ý rằng ông đã bác bỏ học thuyết quan phương của hệ tư tưởng tư sản Mỹ về khả năng nâng cao mức sống kinh tế và xã hội của người lao động đến mức sống của tầng lớp trung lưu dựa trên sở hữu tư nhân. Ông coi học thuyết này là "niềm tin mang tính khích lệ, song quá giản đơn, căn cứ trên hàng loạt ảo tưởng" [Song, A. Toynbee lại thừa nhận cách tiếp cận của các quốc gia Tây Âu, trước hết là của Anh, với việc giải quyết vấn đề xung đột giai cấp, mặc dù ông coi đây chỉ là cách tiếp cận mang tính chất thử nghiệm, song là mẫu mực rất quan trọng và có triển vọng về "mong muốn tìm ra con đường trung gian, đòi hỏi phải kết hợp kinh doanh tư nhân với can thiệp của nhà nước vì công bằng xã hội" (P)].

Tuy nhiên, thay vào đó ông đã công khai tuyên bố giá trị cơ bản về con đường "trung gian", con đường nằm giữa chủ nghĩa tư bản và chủ nghĩa xã hội. Hơn nữa, "Kinh nghiệm của Anh" được A. Toynbee xem xét trong trường hợp này là kinh nghiệm tốt hơn so với kinh nghiệm của Mỹ. Vấn đề là ở chỗ, trong điều kiện xã hội tư sản vấp phải nhiều vấn đề nghiêm trọng và tư tưởng cộng sản có ảnh hưởng không nhỏ, việc đem lại sắc thái cộng sản cho chế độ kinh tế và chế độ nhà nước tư sản là hoàn toàn hữu ích cho tầng lớp cầm quyền. A. Toynbee hiểu rất rõ cuộc đấu tranh đang diễn ra giữa chủ nghĩa tư bản (ông ưa thích gọi nó là "sùng kính Chúa") với chủ nghĩa xã hội (ông gọi nó là "sùng kính sức mạnh tập thể của con người"). Đưa ra những quan điểm trên, A. Toynbee chỉ dịch chuyển sự quan tâm của mọi người từ lĩnh vực kinh tế - xã hội sang lĩnh vực tôn giáo. Ông viết: "Đây là trận chiến, trong đó tinh thần của con người hoặc là cần phải chiến thắng, hoặc là chết trên diễn đàn lịch sử thế kỷ XX, thế hệ loài người đang sống có thể sẽ có lợi nhiều, nếu họ thừa nhận cách tiếp cận của Anh với những vấn đề xã hội cấp bách để đem lại cho linh hồn con người quyền tự do dịch chuyển những nỗ lực của mình vào lĩnh vực tôn giáo có ý nghĩa quan trọng hàng đầu, mà không phải tập trung quan tâm và năng lực vào cuộc đấu tranh về những vấn đề thứ yếu trong lĩnh vực kinh tế" (P)].

Như vậy, trong tác phẩm "Nghiên cứu về lịch sử" A. Toynbee ca ngợi kinh nghiệm của Anh như giải pháp thực tế quý báu cho vấn đề "hài hòa xã hội" [Thật ra, như bản thân ông nhấn mạnh, giải pháp này là giải pháp mang tính cục bộ, nhất thời và nửa vời, vì giải pháp chung, bền vững và đích thực cho vấn đề này chỉ có thể về phương diện tôn giáo; theo ông, về nguyên tắc là

không thể dung hòa tự do cá nhân với công bằng xã hội theo con đường thông thường, thể tục.

Tư tưởng về sự bất khả dung hòa nội tại giữa các lý tưởng về tự do cá nhân với công bằng xã hội xuyên suốt tất cả những suy lý của A. Toynbee về các vấn đề nội tại của xã hội. Ông khẳng định: "Tự do cá nhân không thể kiềm chế sinh ra chế độ đầu sỏ, đem lại quyền tự do hành động cho thiểu số trở nên mạnh mẽ hơn tất cả những người khác về mặt thể chất, năng lực trí tuệ, của cải hay quyền lực chính trị trong điều kiện cạnh tranh vô hạn giữa tất cả mọi người với nhau. Mặt khác, không thể đạt tới công bằng xã hội hoàn toàn mà không hoàn toàn trấn áp tự do cá nhân và áp dụng nền chuyên chế" (4). A. Toynbee đã chỉ ra đặc điểm về tự do cá nhân ở Liên Xô và ở Mỹ để nêu rõ quan điểm của mình.

Từ những suy lý như vậy, A. Toynbee đã hình thành giải pháp mà ông cho rằng tích cực tối hậu cho những vấn đề xã hội của loài người. Đó là: "Sự dung hòa đích thực duy nhất giữa các lý tưởng "tự do" và "bình đẳng" mâu thuẫn với nhau đó cần phải được tìm ra ở trong lý tưởng "bác ái" giữ địa vị trung gian; nếu sự cứu rỗi xã hội của con người phụ thuộc vào triển vọng dịch chuyển lý tưởng tối cao đó vào lĩnh vực hiện thực, thì nó quan niệm đầu óc sáng tạo của nhà chính khách là phương tiện không đáng tin cậy, vì việc đạt tới "bác ái" nằm ở bên ngoài khả năng đạt tới của con người cho tới khi họ vẫn chỉ còn trông cậy vào sức mạnh của bản thân mình trong cuộc chiến vì điều đó. "Bác ái" của con người là lý tưởng không bao giờ trở thành thực tại, nếu họ không hành động dựa trên niềm tin mang tính cứu rỗi vào "nước Chúa" và tính đáng tin cậy tuyệt đối của việc các vấn đề xã hội của loài người chỉ có thể được giải quyết nhờ nâng chúng từ cấp độ xã hội lên cấp độ tôn giáo, sẽ là chân lý trong thế giới được phương Tây hóa ở thế kỷ XX, vì điều đó đã là như vậy ở mọi nơi và mọi lúc kể từ khi tiền con người chuyển hóa thành con người" (P)]. Như vậy, giải pháp tối hậu của A. Toynbee cho việc đạt tới "Bác ái phổ biến" dựa trên cơ sở tôn giáo.

Trong tác phẩm "Nghiên cứu về lịch sử" A. Toynbee cũng xem xét vấn đề về con đường thủ tiêu chiến tranh, xác lập hòa bình bền vững giữa các dân tộc và quan hệ chính trị - xã hội tương lai trên thế giới. Trong trường hợp này, ông bắt đầu từ tiền đề hoàn toàn đúng đắn và hiển nhiên rằng, thủ tiêu chiến tranh trở thành tất yếu cấp bách ở thời hiện đại, khi mà thế giới dường như thu hẹp lại nhờ những thành tựu khoa học - kỹ thuật và khi mà vũ khí hạt nhân đã được chế tạo (6). Ông nỗ lực hết sức chứng minh con đường duy nhất giải thoát loài

người khởi bom nguyên tử là tích hợp, tức là hợp nhất các quốc gia về mặt kinh tế và chính trị. Theo ông, sự tích hợp như vậy cần phải trải qua hai giai đoạn là: 1) hợp nhất và có kết nền văn minh phương Tây và toàn bộ thế giới tư bản chủ nghĩa đang phương Tây hóa và 2) tích hợp toàn cầu, tức là tạo dựng một trật tự toàn cầu thống nhất và chính phủ kiểm soát toàn bộ thế giới.

Tư tưởng về tích hợp là tư tưởng quan trọng hàng đầu trong triết học lịch sử của A. Toynbee. Bản thân quan điểm về nền văn minh phương Tây (hay Kitô giáo phương Tây) đặc biệt được ông sử dụng làm luận chứng lý luận về tích hợp chính trị, kinh tế, tôn giáo và văn hóa giữa Tây Âu với Mỹ. Trong tác phẩm *Nghiên cứu về lịch sử*, cũng như trong các tác phẩm *Thế giới và phương Tây*, *Văn minh trước thử thách* nhiều suy lý về sự thống nhất của văn hóa phương Tây như sự thống nhất bắt nguồn từ một thế giới Hy Lạp thống nhất, về các truyền thống thống nhất lịch sử của Kitô giáo phương Tây và các nhiệm vụ phục hồi nó ở châu Âu và Mỹ, về các truyền thống kinh tế - xã hội và chính trị thống nhất và các nhiệm vụ, các vấn đề của tất cả mọi người phương Tây, cuối cùng, về các phe phái (thuật ngữ được sử dụng để chỉ toàn bộ dân cư phương Tây) dường như nằm trong xung đột quân sự kéo dài liên tục suốt nhiều thế kỷ với toàn bộ cư dân nằm ngoài phương Tây, tất cả những điều đó đều có mục đích tư tưởng duy nhất là kêu gọi tích hợp phương Tây.

Tư tưởng về một nền văn minh Kitô giáo phương Tây thống nhất của A. Toynbee ngay lập tức nhận được hưởng ứng mạnh mẽ ở Tây Âu và Mỹ. Nhiều nhà tư tưởng hiện đại ca ngợi nó, quay lại lịch sử để chỉ ra những mẫu mực của nó. Đó là Đế chế châu Âu của dân tộc Latin thời Yuli Cézaer, Đế chế châu Âu đệ nhị của Carl vĩ đại, là hoạt động của các giáo hoàng Rome truyền bá Kitô giáo và ảnh hưởng chính trị của mình ra khắp châu Âu...

Không phải ngẫu nhiên mà các nhà tư tưởng Đức lại công khai quan tâm đến học thuyết A. Toynbee. Ngay sau khi các tập cuối cùng của *Nghiên cứu về lịch sử* được công bố, O. Anderle đã cho ra đời tác phẩm *Hệ thống lịch sử toàn cầu của Arnold Toynbee* (1955), trong đó ông trình bày tỉ mỉ và bình luận một cách rất có thiện cảm về các tư tưởng của A. Toynbee, đặc biệt là tư tưởng ý thức lịch sử về sự thống nhất châu Âu⁽⁷⁾.

A. Toynbee cho rằng, một trong các triển vọng như vậy ở đây là chuyển biến Liên Hợp Quốc thành chính phủ toàn cầu. Song, theo ông, Liên Hợp Quốc rõ ràng

là không có khả năng trở thành mầm mống của chính phủ toàn cầu, vì hoạt động của nó căn cứ trên nguyên tắc phi duy thực - một quốc gia có một lá phiếu và quyền phủ quyết được dành cho 5 cường quốc. A. Toynbee viết: *Liên Hợp Quốc là không thích hợp để trở thành hạt nhân thể chế mà một cuộc chính phủ toàn cầu tất yếu sẽ phát triển lên từ đó*. Có thể là chính phủ như vậy sẽ xuất hiện không phải dựa trên Liên Hợp Quốc, mà dựa trên một trong hai công xéc xông chính trị cổ xưa nhất và hiện hành vững chãi nhất - Chính phủ Mỹ hay Chính phủ Liên Xô⁽⁸⁾.

A. Toynbee ít bàn luận về con đường thành lập chính phủ toàn cầu. Thật ra, dưới hình thức rất thận trọng, ông biểu thị hy vọng vào một kiểu giải trừ tư tưởng hệ các nước xã hội chủ nghĩa. Theo ông, điều này cho phép tìm ra cách tiếp cận tích cực với việc chữa trị khỏi tình trạng chia rẽ tinh thần là nguy cơ đối với triển vọng không những của văn minh phương Tây, mà cả của toàn bộ loài người, không loại trừ cả phe cộng sản chủ nghĩa.

Như vậy, chúng ta có thể nhận thấy rõ sự không tương đồng và sắc thái tư tưởng hệ trong chương trình của A. Toynbee về con đường thủ tiêu chiến tranh và xác lập nền hòa bình bền vững trên Trái Đất, về cơ cấu chính trị và quản lý thế giới ở trong tác phẩm *Nghiên cứu về lịch sử*. Chương trình thật sự duy thực và hữu hiệu về xóa bỏ chiến tranh ra khỏi nền chính trị thế giới, xác lập hòa bình bền vững giữa các dân tộc, tổ chức chính trị và quản lý xã hội chỉ có thể căn cứ trên nhận thức khoa học về các quy luật khách quan của phát triển xã hội và tự giác sử dụng chúng vì lợi ích phát triển của mỗi dân tộc riêng biệt và của toàn thể loài người. Nhiệm vụ ngăn chặn chiến tranh hạt nhân trong điều kiện hiện đại là nhiệm vụ không những cấp bách, mà còn nằm trong khả năng của loài người. Con đường giải quyết nhiệm vụ này không phải là bắt một số quốc gia phục tùng các quốc gia khác, không phải là từ bỏ chủ quyền dân tộc và thành lập các khối, các siêu khối, mà là sự cùng tồn tại hòa bình của các quốc gia có chủ quyền, bất chấp những khác biệt xã hội, kinh tế, chính trị và văn hóa giữa chúng. Cùng tồn tại hòa bình của các quốc gia có chế độ kinh tế - chính trị khác nhau là công việc tất yếu khách quan trong điều kiện hiện đại.

Vấn đề khắc phục những mâu thuẫn tinh thần không thể dung hòa, chia rẽ những người khác nhau và làm què quặt nhân cách con người, giữ một vị trí đặc biệt quan trọng trong tác phẩm *Nghiên cứu về lịch sử* của A. Toynbee. Theo ông, xét từ góc độ các nhiệm vụ phát

triển tinh thần hài hòa của cá nhân và xã hội, ý nghĩa quan trọng của vấn đề này là hiển nhiên. Tuy nhiên, tính chất đặc thù của triết học lịch sử A.Toynbee thể hiện rõ nhất chính qua các [cảm nang] được ông đưa ra trong tác phẩm này. Vấn đề là ở chỗ ông gắn liền việc giải quyết vấn đề nêu trên với việc tạo ra [tôn giáo và giáo hội toàn cầu] được ông đồng nhất với loại hình lịch sử xã hội cấp cao không những so với các xã hội mông muội (nguyên thủy) mà cả với cái gọi là các nền văn minh. A.Toynbee cho rằng con đường đưa con người đến [giải thoát] là rất nhiều chông gai, vì hành vi sáng tạo quyết liệt, chuyển biến Homo Sapiens (người khôn) thành Homo Concors (người có tâm hồn thống nhất), đồng thời cũng làm cho con đường này trở nên vô cùng gian truân; vốn là Homo Faber (người - nghệ nhân), sinh thể xã hội cần phải hành động nhịp nhàng để không hủy hoại bản thân mình.

Một điểm rất đặc trưng cho A.Toynbee là con đường tạo ra tôn giáo toàn cầu và [giáo hội chiến đấu] thống nhất (mặc dù vào cuối đời, ông bác bỏ luận điểm này và ủng hộ việc bảo tồn tất cả các tôn giáo lớn). Theo ông, tiền đề cần thiết cho điều đó là thành lập [nhà nước toàn cầu] thống nhất, nhà nước sẽ điều hành toàn bộ hành tinh. Sau đó, việc hợp nhất bốn [tôn giáo cấp cao] thành [giáo hội chiến đấu] toàn cầu thống nhất cần phải diễn ra dựa trên bộ khung này.

Song, luận điểm về bình quyền của các [tôn giáo cấp cao] ở trong [Nghiên cứu về lịch sử] lại giả định vai trò hàng đầu của Kitô giáo phương Tây trong việc tạo ra hệ thống tư tưởng tôn giáo toàn cầu của tương lai. Chính A.Toynbee đã viết về điều đó như sau: [] công cụ quý giá nhất trong dàn giao hưởng các tôn giáo cần phải là các tôn giáo chơi âm nhạc tình yêu; xét từ góc độ thứ bậc do tiêu chí đó quy định, Kitô giáo cần phải được đặt lên hàng đầu danh sách, vì tình cảm là năng lực chiếm ưu thế trong Kitô giáo []

Trong [Nghiên cứu về lịch sử], A.Toynbee đưa ra chương trình hợp nhất các nền văn minh bình quyền trên thế giới, tạo ra hệ tư tưởng toàn cầu bao hàm trong mình những yếu tố của tất cả các tôn giáo cơ bản trên thế giới. Hơn nữa, ông thậm chí còn bổ sung các tư tưởng của Gandhi, Tôn Trung Sơn, Cromvell, Washinton, Madzini và Lênin dưới dạng [tiêu bản]. Ông chỉ giải thích thêm duy nhất một điều là nền văn minh phương Tây và các nguyên tắc về tự do và dân chủ của nó cần phải trở thành [giàn giáo] của toàn bộ tòa nhà đang xây dựng, còn Kitô giáo phương Tây cần phải chơi vĩ cầm thứ nhất trong dàn giao hưởng của hệ

tư tưởng toàn cầu mới.

Một vấn đề cần được quan tâm sâu sắc ở đây là: loài người nói chung có hay không đi đến một hệ tư tưởng toàn cầu, chung nhân loại thống nhất, còn nếu có, thì bản chất của nó là con đường hình thành nó là gì?

Trên thực tế, hệ tư tưởng là phản ánh của thế giới khách quan vào trong ý thức tập thể hay cá thể. Vì năng lực nhận thức của con người về nguyên tắc là vô hạn, còn tổng thể các quy luật khách quan là khách thể của phản ánh ấy, nên con người có thể xây dựng thế giới quan chung thống nhất. Nối tiếp truyền thống thần học, A.Toynbee quan niệm cơ sở của bản tính con người là [tội tổ tông] thể hiện ở thiên hướng làm điều ác không thể loại bỏ. Do vậy, ông cho rằng thậm chí việc thực hiện các lý tưởng của ông về giáo hội và tôn giáo toàn cầu vào cuộc sống xã hội cũng không thể đem lại cho con người hạnh phúc toàn vẹn trên thế gian này. Phát triển tinh thần toàn diện, hài hòa của cá nhân đưa tới chỗ những thành tựu khoa học, ý thức đạo đức, nghệ thuật, triết học trở thành tài sản của mỗi người và của mọi người. Theo A.Toynbee, các năng lực của ý thức con người, như cảm giác, tình cảm, trực giác, tư duy, chỉ có thể được các [tôn giáo cấp cao] thỏa mãn.

A.Toynbee đã nêu bật được hàng loạt vấn đề nảy sinh trong tiến trình hình thành một loài người toàn cầu thống nhất. Điều đó trước hết có liên quan đến mâu thuẫn nội tại của mỗi xã hội và con đường giải quyết nó. A.Toynbee ủng hộ quan điểm [hai bàn tay] tức là kinh tế tư nhân và can thiệp của nhà nước. Tất nhiên là nan đề này đến nay vẫn bỏ ngỏ. Những vấn đề toàn cầu được ông đặt ra và giải quyết theo tinh thần của chủ nghĩa tự do mới dưới cái vỏ tôn giáo. Nghiên cứu quan điểm [tiến bộ lịch sử] này của A.Toynbee cho phép chúng ta một lần nữa nhận thấy rõ hơn sự xác thực và sâu sắc của quan niệm duy vật về lịch sử./.

(1) Đỗ Minh Hợp, *Vận mệnh của học thuyết Mác về chủ nghĩa xã hội*, tạp chí Triết học, số 5, 2010.

(3) A.Toynbee (2002), *Nghiên cứu về lịch sử - một cách thức diễn giải*, Nxb. Thế giới, Hà Nội.

(4) (5) (6) A.J.Toynbee, *A study of history*, Abridgement by Somervell D.C.London, Oxford Univ. Press, 1996-1997, vol. 1-2, s. 591, 593, 593, 524.

(7) Nguyễn Chí Hiếu, Đỗ Minh Hợp (2013), *Chủ nghĩa Mác phương Tây*, Nxb. Tôn giáo, Hà Nội.

(8) O.Anderle, *Das Universalhistorische System Arnold Joseph Toynbee*. Frankfurt a. M.; Wien: Humboldt-Verl., 1955.